

SAMIHA AYVERDİ'NİN “BATMAYAN GÜN” ROMANINDA KADIN KİMLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

*Mustafa Sıddık KARAGÖZ**

ÖZET

Samiha Ayverdi, kadına bakışı yönüyle döneminin diğer birçok romancısından farklı çizgide durmaktadır. Eserlerini, fikirlerinin ifadesi için önemli birer vasıta olarak gören Ayverdi, bu tutumundan hiçbir zaman vazgeçmemiştir. O, kadın romancılarda aşk rüzgârlarının popülerliğini koruduğu zamanlarda bile, bu rüzgârlara kapılmamış, memleket meselelerini, gençliğin, toplumun sorunlarını ve bunlarla ilgili yapılması gerekenleri ele alma farklılığını göstermiştir. Yazar, bütün bu meseleler için çıkış yolu ararken çoğu zaman, kadını çözümün merkezinde görmüştür. Milletin terakki edebilmesi için kadının yüklenmesi gereken vazifelerle ilgili, okuyucularına tavsiyelerde bulunan Samiha Ayverdi yeni nesli yetiştirecek olan kadının öncelikle manevi hayatının sağlamlaştırılmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Ayverdi'de tasavvuf, onun hayatının her alanını kuşatacak kadar büyük yer teşkil eder. Ümm-i Ken'an Dergahının Şeyhi Kenan Rıfâi ile tanıştıktan sonra, hayatına Rıfâilik'in öğretileri doğrultusunda yön veren Ayverdi'nin manevi dünyasındaki bu değişim eserlerine de yansımıştır. “Batmayan Gün”, onun tasavvuf anlayışını ortaya koyan ilk romanlarından olması bakımından önemlidir. Tasavvufun bir kadın kahramanın “arayış” serencamı üzerinden ele alınması ise eseri “kadın kimliği” bakımından incelemeyi değerli kılmaktadır. “Batmayan Gün”de kadın; “entelektüel, mutasavvıf, sade dümdüz, temiz, zavallı, gösteriş düşkün” gibi tanımlamalarla okuyucu karşısına çıkarılmaktadır. Yazar, kadının söz konusu bu kimliklerinden özellikle “mutasavvıf kadın”ı öne çıkarmış, ona entelektüel nitelikler de yükleyerek, okuyucusuna bir bakıma bu kadın kimliğini benimsemesi telkininde bulunmuştur. Bu telkine, Cumhuriyet'in yeni neslinin yetiştirilmesi adına, Ayverdi tarafından Cumhuriyet rejimine sunulmuş önemli bir öneri olarak da bakılabilir.

Anahtar Kelimeler: Samiha Ayverdi, tasavvuf, mutasavvıf, kadın kimliği

A RESEARCH ON WOMAN IDENTITY IN SAMIHA AYVERDİ'S NOVEL “UNSHUNKEN DAY”

ABSTRACT

Samiha Ayverdi is distinctive from many other novelists of her period in terms of looking to the woman identity. Ayverdi, who thinks

* Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi. El-mek: mustafa-s-karagoz@hotmail.com

her writings as an instrument to express her ideas, by not getting in to love subjects even if it is very popular among woman novelists, she recommends to her readers related to duties and responsibilities that woman should take in order to advance of the nation. She is also different from other novelists as she takes into consideration the matters of country, of youth and society and the necessities that should be done related to these problems. The author, when deals with these sorts of problems, always gives a central role to the woman and at first she points at to strengthen the spiritual and moral life of woman who raise and educate the new generations.

Sufism, which surrounds the every points of Ayverdi's life, has a central role in Ayverdi. After she meets Kenan Rifai, who is the Sheikh of Ümm-i Ken'an Lodge, Ayverdi gives a way to her life by means of the principles of Rifa'iyya and this change is reflected to her writings. "Unsunken Day" is significant as it is her first novel that brings up her sufism understanding. The studying of this novel is worthwhile since it goes about sufism by a woman's adventure "seeking". The woman in "Unsunken Day" is defined like "intellectual, sufi, plain, simple, clean, miserable, flamboyant". The author put forward sufi identity from the other identities that mentioned above, gives her intellectual qualities and advises her reader to appropriate this identity. This advice can be thought as an important suggestion that is presented by Ayverdi to the Republic regime in order to strengten the spiritual and moral life of the new generation of the Republic.

Key Words: Ayverdi, sufism, sufi, Rufa'iyya, woman identity

GİRİŞ

Cumhuriyet Dönemi Türk romanında, devrin sosyal-siyasi atmosferinin de etkisiyle kadının birbirinden farklı kimliklerle okuyucu karşısına çıktığını görmek mümkündür. "hayatı romanlardan öğrenen, elinden kitabını hiç düşürmeyen kadın", "modernleşmeyi yanlış anlayıp yozlaşan, şekilci kadın", "asalak olmaktan çıkarılıp çalışıp çabalamaya teşvik edilen kadın", erkeğin bakış açısıyla "ana, bacı, kardeş kadın", bazen de "sömürülen eza cefa çeken savunmasız kadın", "Cumhuriyet'le birlikte kendisine verilen hakların tartışma konusu yapıldığı kadın" gibi daha da genişletebileceğimiz bir yelpazede kadın profiliyle karşılaşmaktayız.

Özellikle Cumhuriyet öncesi doğan kadın yazarların bazılarında modernleşmenin sığ anlaşılmasından mı, yoksa yazın hayatına yeni girmelerinden mi kaynaklandığı tartışılabilir bir ortak özellik söz konusudur. Bu ortak özellik kadın yazarların romanlarında basit, yüzeysel insan ilişkileri, kolay çözülebilir olay örgüsü, derinlemesine düşünmeyi gerektirmeyen üslup olarak ortaya çıkar. Daha önemlisi ise, birçoğunda ortak konunun "aşk" olmasıdır. Kısaca gerçek dünyadan, "kadın"dan habersiz, sadece romantizmin, aşkın ve yoğun duygulanmaların yaşandığı beyaz bir dünyanın kurulduğu romanlardır bunlar. Muazzez Tahsin, Peride Celal, Kerime Nadir gibi kadın yazarların bu çizgide kaleme aldıkları romanlara rastlamak mümkündür. Tabii bu yazarlardan Kerime Nadir ve Muazzez Tahsin'in net olmasa bile kadını idealize etme çabasında olduklarını söylemek gerekir. (Uğurlu, Balık: 2008).

Samiha Ayverdi'yi çağdaşlarından ayrı kılan önemli niteliklerden biri, onun mutasavvıf kimliğidir. Romanlarına da işte bu kimliğin izleri yansımaktadır. Ayverdi bir yandan toplumdaki yozlaşmadan, ruhsuzluktan ve maddeye düşkünlükten yakınırken, diğer taraftan da hayatın her kesimine sirayet eden bu hastalığa çareler aramaktadır. Onun için, çare maddede değil, manadadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

Memleketin toparlanıp ilerleyebilmesi için ne geçmişin köhneliğine sarılmak ne de geleceğin yaldızlı; fakat içi boş dünyasından medet ummak doğrudur. Doğru olan, geçmişimizden gelen sağlam, güçlü, bizi bir arada tutan geleneklerimizle yeni dünyanın modernitesini birleştirerek İslâm'la yoğrulmuş Türk kültürünü çağın gerekleriyle yeniden yaratmaktır. Geleneğimiz ve maneviyatımızın güçlü olması gerektiği üzerinde sıkça duran Samiha Ayverdi bunu, yeni kültürün olmazsa olmazlarından görür. Geleneğin ve maneviyatın yeni nesle aktarılmasında ise Türk aile sisteminde yüzyıllardır var olan "terbiye kültürü" devreye girer. Yeni nesli terbiyeden geçirecek kişi, Samiha Ayverdi'nin en büyük önemi verdiği, idealize ettiği kültürün temel taşı addettiği "Anne"dir. Bu nedenle Samiha Ayverdi'nin, fikriyatında kadına verdiği kimliğin ilk satırında "Ana" yazmaktadır. Anne, Ayverdi için o kadar önemli bir modeldir ki eğer o olmazsa arzu ettiği kültürü emanet edecek bir başkası da yoktur. Onun için "Ana" Türk kültürünün, bilhassa maneviyatının, tek bekçisi ve aktarıcısıdır. Ayverdi'nin şu sözleri, hassasiyetinin anlaşılması bakımından kıymetlidir: "Çok defa, sadece ecdat mirası bir şifahi kültüre malik olan ana, bu emaneti evladına devretmek hususunda kendini borçlu ve mesul tutmayı bir mukaddesat borcu sayardı. Zira içinde bir imanın cezbesini yaşatan bu kadın için evlat, evvela din ile vatanın, sonra da kendinin emanet malı idi. Binaenaleyh Hak'tan gelmiş bu emaneti, onu verene layık bir insan olarak yetiştirmek elbetteki vazifelerin en mukaddesi demektir..." (Ayverdi, 2003:130). Kadına böyle son derece önemli bir vazifeyi yükleyen Ayverdi, yazılarının çoğunda ideal kadının nasıl olması gerektiğini de ayrıntılarıyla anlatmıştır.

"Batmayan Gün" romanı, Samiha Ayverdi'de kadına bakışın iki temel ayağı olan, "kültür aktarıcı kadın" ve "manevi hayatını her şeyden üstün tutan kadın" kimliklerinden ikincisine; manaya vurgu yapan işlev görmektedir.

Söz konusu işlev, Ayverdi'nin fikrî yapısı incelendiğinde çok daha somut bir anlam kazanacaktır.

1. SAMİHA AYVERDİ'NİN FİKRİYATI

1905 yılında dünyaya gelen Ayverdi, seksen yedi yıllık ömründe Anadolu'da yaşanan kaosu her türlüşüne şahit olmuştur. Daha doğduktan birkaç yıl sonra II. Meşrutiyet (1908), ardından Trablusgarp Savaşı (1911-1912), Balkan Savaşları (1912-1913), Birinci Dünya Savaşı (1914-1918), Kurtuluş Savaşı (1919-1922) yıllarını yaşamış, memleketin ızdırabını, perişanlığını iliklerinde hissetmiştir. Ayverdi'nin savaştan doğrudan etkilenmesi ise I. Dünya Savaşı ve sonrasında söz konusu olur. Ayverdi ailesi dağılır, ekonomik bakımdan zora girer. Bu yıllar, ailenin yakın çevresinin de zorlu yıllarıdır. Savaşı İstanbul'un da yaşıyor olması toplumsal bağları zayıflatmış, çözümler baş göstermiştir. Ayverdi'nin eserlerinde bu sıkıntılı sürecin izlerine sıkça rastlanır. Savaş sonrası ortaya çıkan manevi yozlaşmaya eserlerinde değinirken sık sık o zor zamanlara göndermeler yapar.

Osmanlı'nın yıkılışına ve Cumhuriyet'in kuruluşuna şahit olan Ayverdi, yokluk, yıkım, çaresizlik içinde; fakat Müslüman-Türk kültürüyle yetiştiği Osmanlı'nın son zamanlarından, müreffeh çağdaş bir hayatın kapılarının aralanacağına ümit edildiği Cumhuriyet Dönemi'ne geçerken yanında Müslüman-Türk kültürünü de götürmeyi ihmal etmemiştir. Nitekim yazar, çağdaşlaşmanın maneviyatla mümkün olacağı kanaatinde; çünkü Osmanlı'daki bozulmanın en mühim sebebi Ayverdi'ye göre mana noksanlığıdır; O, yeni devlette de aynı buhranın yaşanmasını arzu etmemektedir.

Samiha Ayverdi'nin fikir hayatını, insan ilişkilerini; hatta gündelik yaşamdaki fiiliyatının ayrıntılarına varıncaya dek yeniden düzenlemesini sağlayan gelişme, şüphesiz Ümm-i Ken'an Dergahının Şeyhi Kenan Rıfâî ile tanışmasıdır. Kenan Rıfâî'ye intisabından sonra hayatının

tamamını tasavvuf dairesi içinde yaşamış, Şeyh'inin fikirlerini insanlara yayma, onlara ulvi aşkı anlatma derdine düşmüş, Rıfâilîk'le, İslâm'ın 20. asırdaki yorumunu içine sindirmiştir. Bütün bunları “medeniyetin yeniden inşası” idealiyle bugüne aktarmaya çalışan Samiha Ayverdi'nin davası “İla-yı Kelimetullah” davasıdır.

Ayverdi'nin davasında, Kenan Rıfâî dışındaki rehberleri Yunus Emre ve Mevlana gibi mutasavvıflar olmuştur. Bilhassa Mevlânâ'nın fikirleri eserlerinin yol göstericisi mesabesinde. Ayverdi'nin her fırsatta beyan ettiği, geçmişi terk etmeden geleceği inşa etme fikrinin, Yahya Kemal'in “kökü mazide olan ati” düşüncesiyle aynı noktada birleşmesi; yine Mevlana'nın Yahya Kemal üzerindeki etkisi, Ayverdi'nin Yahya Kemal'in düşüncelerinden istifade etmesini de sağlamıştır.

2. “BATMAYAN GÜN” ROMANINDA KADIN

2.1. “Batmayan Gün”

“Batmayan Gün” Ayverdi'nin 1939'da yayımlanan ikinci romanıdır. 315 sayfadan ve üç bölümden müteşkil romanda genç ve güzel, bir o kadar da mütefekkir ruhlu bir kız olan Aliye'nin, benliğini ve varlığın sırrını bulma mücadelesi anlatılır. Aliye, bu mücadelede beynini kemiren sorulara cevap bulma yolunda arayışını sürdürürken kendisini büyük babası İrfan Paşa'nın hikmet dolu sözleriyle dolu defterleri arasında bulur. Hiç durmadan bıkmadan okuduğu, bazen satırları arasında kaybolduğu defterler onu Prof. Dr. Kerim Bey'e götürür. Kerim Bey'le yaptığı derin tasavvufî sohbetler Aliye'yi madde âleminden manaya, varlığın gerçek sırrına yolculuğa çıkarır. Tasavvuf ehli iki şahsiyet, İrfan Paşa ve Kerim Bey vasıtasıyla ilahî aşka ulaşan genç kız, kul olmanın manasına vakıf olur. Romandaki tezlerden ilki, bir mürşid olmadan, insanın kendi başına doğruya, gerçek aşka ulaşamayacağını ortaya koyar. İkincisi ise bu dünyaya ait gündelik zevklerle, ihtiraslarla dolu süfli aşkın, insanı hüsrana sürüklemesinin kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Romanın zemininde mananın, maddeye; uhrevî aşkın, dünyeviye karşı üstünlüğünün okuyucuya fark ettirilmesi çabası yatar.

2.2. “Batmayan Gün” de Kadının Kimliği

Vatanın, milletin bekası için Ayverdi'nin her fırsatta yazılarında karşımıza çıkardığı, şifahi kültürün aktarıcısı, kültür namusunun emanetçisi, yeni medeniyetin kurucusu, gibi görevler yüklediği kadın, “Batmayan Gün”de bu özelliklerinden izler taşısa da asıl mutasavvıf kimliğiyle karşımıza çıkar. Bu bakımdan, Ayverdi'nin hayatının gölgesi sayılabilecek “Batmayan Gün” romanında; tarihi şuur taşıyan, derinlikli düşünebilen, sorgulayan ve bunun için okumaktan imtina etmeyen sanatla yakından ilgili, ustalıklı piyano çalan, yurt dışında bir başka dilde eğitim alabilecek seviyede ikinci bir dile malik, dünyadaki tüm sosyal ve siyasi gelişmelerden haberdar entelektüel kadın hüviyeti öne çıkmaktadır. Ancak, baş kahraman Aliye'ye yüklenen bu niteliklerden romanın diğer kadınlarında eser yoktur. Hatta Aliye dışındaki tüm kadın kahramanlar silik karakter özellikleri sergilerler.

Erkek kahramanlar sayıca kadın kahramanlara göre daha çok olduğu gibi, tamamına yakını, belirgin karakter özellikleri taşır: İrfan Paşa, Kerim Bey, Cevat, Feyzi, tasavvuf ve tefekkür bağlamında kendilerine özgü fikirleriyle öne çıkarılırken; Kimyager Tosun, maddenin ve aklın esiri olan karakteri temsil eder, yazar romanda onun da kendine has fikirlerini beyan etmesine izin verir; Hüsnü karakteri süfli dünyevi arzularının peşinde koşan net bir karakterdir. Aliye'nin babası Sezai Nur Bey de kızına düşkünlüğü yönüyle göze çarpar. Ayverdi, erkek karakterleri bu denli güçlü ve belirgin taraflarıyla öne çıkarmıştır; köşkteki bahçıvan Rüstem Ağa bile ayrıntılı fiziki ve ruhi özellikleriyle tasvir edilerek verilmiştir. Ancak kadın kahramanlar arasında aynı güçlü karakter niteliklerine Aliye ve Fikriye Hanım dışında rastlandığını söylemek mümkün değildir. Fikriye Hanım ise Hüsnü karakterinin kadın temsilidir.

Turkish Studies

Roman kişileri arasında seçkin mesleklere, üst düzey eğitim seviyesine sahip olanlar da erkeklerdir. İrfan Paşa yıllarca valilik yapmıştır; Kerim Bey, profesör doktordur; Cevat ve Hüsnü, doktor; Feyzi yurt dışında üniversite öğrencisidir. Kadınlar; Fikriye Hanım, Seniha, Selma, Ulviye Hanım herhangi bir mesleğe sahip olmadıkları gibi, eğitim seviyeleri hakkında da bilgi verilmez. Yine Ayverdi, Aliye dışındaki kadınları roman boyunca pek konuşturmamıştır. Kahramanların konuşmaları incelendiğinde erkeklerin ezici üstünlüğü ile karşılaşılır.

2.2.1. Mutasavvıf Kadın

"Batmayan Gün"de kadına dair tüm kimliklerin önünde yer alan "tasavvuf ehli kadın" kimliği romanın bütününde hakim kimliktir; ancak tasavvufa intisap etmiş kadının duyusu, düşüncüsü, çeşitli durumlar karşısındaki tepkileri onu erkekten ayıran nitelikte değildir. Aynı tepkileri erkeğin de verebilmesi mümkündür. Böyle olmakla birlikte romanda tasavvuf öğretileri verilirken baş köşeye kadının (Aliye) oturtulmasının tesadüf olmadığını söylemeliyiz. Ayverdi'nin düşünce yazıları incelendiği zaman ilk dikkat çeken vurgu, kültürün aktarılması ve yeni medeniyetin kuruluşunda yeni nesle manevi terbiye verme görevini erkeğe değil, kadına isnat etmesidir ki Ayverdi günümüz kadınında, söz konusu niteliği daima sorgular vaziyettedir: "Bazı istisnaları bir yana koyarsak, yüksek tahsil yapmış, yabancı memleketlerde okumuş, çeşitli dünya dilleri konuşan bugünün anası, çünkü kahraman kadın kadar evladına aynı sağlam imanı, aynı milli şuuru verebilmekte midir?" (Ayverdi, 2003:299). Ayverdi bugünün, kendisini her alanda yetiştirmiş kadınında maneviyat zayıflığını "Batmayan Gün"ün Aliye'siyle temin etmeye çalışır.

Tasavvufta kadın vurgusu sadece Aliye ile yapılmamaktadır; Aliye'nin dedesi İrfan Paşa'nın insanı, mana aleminin derinliklerine sürükleyen altı tablosundan ikisinde yine kadın yer alır. "O ve Ben" isimli ilk tabloda gözleri uzaklara dalmış, "sarı örgüleri arasında inci dizileri sarkan kadın" (Ayverdi, 2010:15) resmi yer alır. Bu tablo, sevdiğini tutkuyla arayan bir kadının tefekkür halini anlatır. Diğer tablo, "Secde Eden Kadın" adını taşımaktadır. Bu tablo diğerine nazaran çok daha etkileyicidir. Bu tablo Aliye'de: "...kendini yaratan kuvvete boyun vermek ve onun kudretine karşı hiçliğini bilmekteki zevk, kudret ve varlığı kendinde zanneden kimsenin cehaletine elbette tercih olunur." (Ayverdi 2010:16) şeklinde Yaradan'a teslimiyet ifadesi uyandırır.

İlk tabloda arzulu bir arayış içinde olan kadının ikinci tabloda bu arzusuna ulaşmasının verdiği vecd haliyle secdeye kapanması ve varılan nokta mutlak varlık karşısındaki yokluk... Bütün bunlar hakikatte Ayverdi'nin bizzat kendi arayış serencamının ve vardığı noktanın birer resmidir. Tasavvuf herkes içindir; lakin bu iki tabloda özellikle kadının seçilmesi, Ayverdi'nin, çocukluğunda annesinin, Yaratıcı'nın karşısında aldığı o gizemli hiçlik haline çok defa şahit olmasının izleri olarak yorumlanabilir.

Mutasavvıf kadın (Aliye), tasavvufta öyle sığ, yüzeysel bir seyre çıkmış değildir. Mutlak vücüd, mutlak iradeye itaat gibi tasavvufu derinlemesine bilmeyi gerektiren kavramlara vukufu, hâl hareket ve kelamından açıkça anlaşılabilir.

2.2.2. Entelektüel Kadın

Ayverdi, mutasavvıf bir kadında olmasını istediği tüm özellikleri Aliye üzerinde idealize eder. Aliye tasavvuf ahlakına sahip olduğu kadar entelektüeldir de. Yalnız, bu entelektüelliğini, ulaşmaya çalıştığı ulvî davanın hizmetine vermekte, tüm bilgilerini "Mutlak Vücut"u anlamakta ve anlatmakta vasıta olarak görmektedir.

Aliye; Corneille, Archimède, Epictète (Epictetus), Hallac-ı Mansur, Yunus Emre, Buda, Eflatun gibi bilim, felsefe ve tasavvuf âleminin Doğu ve Batı'daki birçok önemli ismini, düşüncelerinin ifadesinde rahatça kullanabilecek seviyede tanımaktadır. Bahusus felsefeye

yoğunlaşan Aliye, filozofları, sadece akıllarıyla sonuca ulaşacaklarını sanma gafletini göstermekle suçlayacak kadar iyi bildiğini gösterir: “Mamafih bu kemali bulamayanı, bilhassa onu araştırdığı halde bulamayan feylesofu, ibtidailiğinde mazur görmeli.” (Ayverdi, 2010:192) derken manaya dayanmayan aklı ve ona sığınan filozofu ilkel bulmaktan geri durmaz.

Aliye; söz konusu entelektüel bilginin, sonsuz kudrete aşık olunmakla anlamlı hâle geleceğini söyler; aksi takdirde bu azametli kudretten habersiz bilginin insanı nereye götüreceği meçhuldür: “...eğer cihan, aşk zevkini bilse, elindeki körlük esasını atarak, gittiği istikametten geri döner ve ona doğru şiddetli; önüne geçilmez bir coşkununla koşardı. O muazzam kuvveti tanımayan her zavallının bilgisi, ilmi, kör elindeki asa gibidir.” (Ayverdi, 2010:200).

2.2.3. Sosyete Kadını

2.2.3.1. Zevk, Eğlence, Gösteriş Düşkünü Sosyete Kadını

“Batmayan Gün”ün yazıldığı dönem, kadına henüz verilen siyasi, sosyal hakların, erkek egemen toplumda nasıl kullanılacağı tartışıldığı, kadını özgürlük için teşvik eden, zaman zaman İstanbul sosyetesinin cemiyet hayatına yer veren, kadını hareketli ve sosyal olmaya özendiren, maddeye ve cinselliğe dayalı yüzeysel aşkı konu edinen; Peride Celal, Kerime Nadir, Muazzez Tahsin romanlarının özenle okunduğu dönemdir. Batmayan Gün’ün Fikriye Hanım’ı işte bu romanlardan birinden çıkıp gelmiştir.

Fikriye Hanım ve arkadaşları Ayverdi’nin söz konusu dönemde ısmarlama aristokrat furyaya tepkisi olarak “Batmayan Gün”e girer. Çünkü bu grup, romanda öne sürülen tezin tam karşısında yer almakta; ruhsuzluğu, maddeciliği, şekli öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla Ayverdi’de böyle bir kadın kimliği, asla kabul edilemez vasıflara sahiptir ve her fırsatta aşağılanmaya mahkumdur.

Fikriye Hanım, yapmacık sevinçleri, kalıplaşmış duygu ve düşünceleriyle cemiyette sükse yapmaya hevesli, sosyetenin gereklerine duyarlı, sanatsız, fikirsiz ve ruhsuz, “Garp hayatının teşnesi” (Ayverdi, 2010:130), dedikoducu bir kadındır. Aliye’nin, annesi Fikriye Hanım için söylediği şu sözler maneviyattan uzak, günübürlük zevkleri uğruna yaşayanların ruh hâlini ortaya koymak için yeterlidir: “Annem için dalkavuk tipler, dedikodu ile nafakalananlar, yedikleri ekmek, içtikleri su, teneffüs ettikleri hava alayış ve gösterişten ibaret olanlar tercih olunur. Zekâlarını yalancılıkla ispat edenlere, riyadan kaftan giyenlere, sözlerinde durmak itiyadında olmayanlara daima kapısı ve kolları açıktır.” (Ayverdi, 2010:257). Burada özellikle belirtmemiz gereken husus, yukarıdan itibaren kadın için sayılan özellikleri, Ayverdi sadece onlara mahsus olarak görmemektedir. Aynı niteliklerin Doktor Hüsnü üzerinden, erkekler için de geçerli olduğu vurgusunu yapmayı ihmal etmemiştir. Çünkü söz konusu durum onun için “insanlık”ın içler acısı marazları arasındadır.

Ayverdi, sosyete âlemindeki insan ilişkilerinin samimiyetsizliğini yine kadınlar üzerinden dikkat çekici bir olayla okuyucuya aktarmaktadır: Kızı Aliye’nin yurt dışına gidişini kutlamak için sosyeteye parti veren Fikriye Hanım’ın köşkünün bahçesinde toplanan kadınlar, bir yandan sahte gülücüklerle davetten memnuniyetlerini dile getirirken, diğer yandan Fikriye Hanım’ın yokluğundan faydalanarak onu çekiştirirler. Bahçivan Rüstem’in Fikriye Hanım’a aktardığı konuşmalar aristokrat geçinen tabakanın ikiyüzlülüğünü ortaya koyar: “–Şu altın dişli yok mu, işte o evvela, şuna buna kusur buldu. Sonra ben erkek olsaydım Fikriye’nin elinden su içmezdim, kadın değil, değirmen taşı, dedi. –Başka? –Sezai Bey (Fikriye Hanım’ın kocası) gibi kibar bir adam, bu çene bezirganı ile nasıl yaşıyor, zavallıya pek yazık, dedi. Daha birçok şeyler konuştular; ama o kadar gülüyorlardı ki anlayamadım.” (Ayverdi, 2010:49). Ayverdi, sırası geldikçe bu zevk, eğlence, gösteriş ve gayritabiilik abidesi insanları en zelil hâllerleriyle vermek suretiyle döneminin

diğer bazı romancılarının tersine bahsi geçen hayatın yaşanılacak hiçbir yanının olmadığı mesajını verme amacı güder.

Bir başka sahnede Ayverdi, yine Cumhuriyet'in başından itibaren hararetle tartışmaların konusu olan "çıplaklık" üzerinde durur. Boğaz'da bir vapur yolculuğu esnasında bir grup gencin, "çıplaklık olmalı mı, olmamalı mı?" tartışmasında gençlerin sadece biri dışında, tamamının çıplaklığı savunmasını ıskellik (Ayverdi, 2010:293-294) olarak nitelendirir. Bu sahne, zamane gencinin kimliğinin de bir fotoğrafıdır adeta. Söz konusu meseleye özel önem atfeden Ayverdi, "Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız" adlı eserinde "Elbetteki kadın artık toplumsal alanda boy göstermektedir, ama bu demek değildir ki kadın plaj kıyafetine benzer kılıkta gezip dolaşsın; haya, edep ve terbiyeyi bir tarafa atıp üryan olsun." (Ayverdi, 2003:372) diyerek kadının çıplaklığına karşı tavrını net biçimde ortaya koyar.

2.2.3.2. Sosyetenin Temiz Kadını

Ayverdi sosyetenin tamamını aynı kefeye koymaz. Ona göre bir kısım sosyete; insana, hayata, dünyaya, olaylara çoğu kere şuurulu yaklaşabilmektedir. Ayverdi'nin "sosyetenin en temiz kolundan" (Ayverdi, 2010:73) diye tanımladığı, Prof. Dr. Kerim Bey'in karısı Ulviye Hanım, işte bu söz konusu kadının tüm karakteristik vasıflarını taşımaktadır.

Sosyetenin temiz kadını; ciddi ve sakin çehreli, terbiyeli bir resmiyet tavrına sahip; sosyetenin Fikriye Hanımlar gibi, gösteriş ve özentisi budalası taifesiyle önemli görüş ayrılıkları olan, sosyal meseleler hakkında bilinçli yorumlar yapabilen, kültürlü kadın tipidir. Ayverdi, Batı'nın eğlence, zevk ve gösterişe dair neyi varsa taklit edip, bundan gurur duyan, yaygın "Fikriye Hanım Sosyetesini"ne karşı; böylelerinin özellikle "Şekilci Batıcılık anlayışını reddederek, benliğini koruma hususunda hassas davranan "Ulviye Hanım Sosyetesini", nispeten alternatif olarak göstermiş gibidir. Nitekim Ulviye Hanım'ın öne çıkarılan yönü de bu görüşü destekler niteliktedir: "...bize Garp'ın yalnız bilgisi ve medeniyeti lazım, iğrenç kapisleri değil..." diyebilen bir Ulviye Hanım'dan söz edebilmekteyiz. Ne var ki yukarıda zikredilen taraflarıyla Ayverdi'nin "en temiz" vurgusundan "Ulviye Hanım Sosyete"sinin "tamamen temiz" olmadığı sonucu rahatça çıkarılabilmektedir.

Sosyetenin temiz kadını, Ayverdi'nin, Aliye ile yücelttiği, sürekli okuyan ve sorgulayan kadın tipine mesafeli yaklaşır. Ulviye Hanım, Aliye karakterinin kısmen erkek karşılığı, Doktor Cevat'ı elinde kitaplarla gördüğünde: "Gene mi kitap... Bıkmadınız mı daha bu kitaplardan?" diyebilecek ve ilmi "soğuk" (Ayverdi, 2010:72) olarak nitelendirebilecek kadar kitaptan ve ilimden uzaktır. Aynı Ulviye Hanım Fikriye Hanım'a da, onun karakterinin erkek karşılığı Hüsnü'ye de ayrı bir ilgi beslemektedir. Öyle ki onlardan sosyetenin cemiyet hayatının haberlerini almakta, ne zaman bir araya gelseler, onların kendisine taşıdığı dedikoduları zevkle dinlemektedir. Ayverdi, "Ulviye Hanım Sosyetesini"ni bu zaafı nedeniyle "tam temiz" değil, "en temiz" olarak niteler.

2.2.4. Zavallı Kadın

Yozlaşan toplum hayatının adeta en parlak(!) fotoğrafı, olay örgüsü boyunca sadece bir kez; fakat çok çarpıcı biçimde yer verilen, hayatı basit ve aşağılık arzularından, aşkı da bir anlık zevkten ibaret sayanların yarattığı "kahpe"(Ayverdi 2010:104) kadındır. Bu kadının adı yoktur; o, cemiyette sıklıkla görülmeye başlanan "kırmızı elbiseli", "zavallı"(Ayverdi 2010:105) kadınlardan bir tanesidir.

Ayverdi, bu durumu içtimai bünyemizin onulmaz yaralarından biri olarak görür: " Tosun, kadının masa üstüne bıraktığı eline bir ahtapot gibi yapışmıştı. Bu elde bütün bir kadınlık âleminin şikayeti, feryadı vardı. Şu, masanın üstünde yalancı yüzükler, bileziklerle süslü yatan elde bin bir Tosun'un günahı gizli idi... Ondan tiksini memeli, acımalı idi. Bu zavallıya bir kadın nazarı ile

Turkish Studies

bakmak ve bir kadından aranan inceliği, temizliği istemek abesti. Bu, bir içtımai çıbandı ve bu çıbanı kıyamet yarasına çevirenler de Tosun'lardı.”(Ayverdi 2010:105)

Ayverdi, bir alt metin okuması gerektiren, “Bu elde bütün bir kadınlık âleminin şikayeti, feryadı vardı.” İfadesiyle; kadının, iradesinin hiçe sayılıp sindirilerek meta olarak kullanılmasına, horlanmışlığına, susturulmuşluğuna karşı tepkisini, “bütün bir kadınlık âleminin şikayetini, feryadını” bir kadının ellerine gizleyerek ortaya koyar. Söz konusu ifade, Ayverdi'nin kadın sorununa bakışını gözler önüne serecek ipuçlarını barındırması bakımından farklı bakış açılarıyla da incelenmeye muhtaçtır.

2.2.5. “Sade Dümdüz” Kadın

“Selma, çeşidi çok görülen tiplerden biri olarak hayatın sathında görebildiği varlıklara kanaat eden, ‘sade, dümdüz’, tatmin olması kolay bir insan olmuştur.” (Ayverdi 2010:48). Ayverdi, tahlile meydan bırakmayacak nitelikte bir kadın tipi çıkarmıştır karşımıza. Aliye'nin en yakın arkadaşı Selma, pazarda alışverişte, bir yolculukta, banka kuyruğunda, şenlikte, komşu oturmalarında, velhasıl her yerde görebileceğimiz; eşine itaatkar, evliliğinin teminatı, yuvasının bekçisi, saf gönüllü, tabii ve samimi kadının, ayrıntılarıyla çizilmiş tablosu görünümündedir.

Selma'da Anadolu kadınının çoğu niteliğinin toplandığı aşıkardır; o halde geniş tasavvuf bilgisine sahip, entelektüel tarafı ağır basan, ince bir ruh hâline sahip Aliye ile bu sıfatlara haiz olmayan Selma'nın arkadaşlığı; hatta dostluğunun temelinde yatan nedir? Ayverdi, her ne kadar onların beraberliğini, “İkisinin de insani hisleri kuvvetli, ikisinin de estetik duyguları zengin, kültürlü, zeki ve zarifiler.” (Ayverdi, 2010:48) şeklinde açıklayarak “...çocukluklarından sürükleyip getirdikleri dostluklarında o kadar temiz, o kadar sıcak bağlar, hatıralar vardı ki bu mazi onları, iki ayrı yolun yolcusu olduklarını düşündürmeden eskisi kadar birbirlerine yaklaşıyordu.” İfadesiyle temellendirse bile biri, kısmen de olsa saf, masum Anadolu kadınının, diğeri ise ruhî ferahlığın, mananın hazzını yaşayan kadının mümessili mesabesindeki bu iki karakteri bir araya getirmesindeki asıl amaç, Ayverdi'nin daima tarif ettiği, mana ile beslenen, gelenekten mümkün merteye sapmayan, ailesinin direği olan kadını, Aliye ve Selma'da tezahür ettirme isteği, şeklinde açıklanabilir.

Ayverdi'nin daima yücelttiği “Müslüman-Türk Kadını”, ailesine bağlılığı, saf gönüllülüğü ve samimiyeti gibi özelliklerinden dolayı Selma'da kendini gösterir; fakat burada bir noksanlık vardır ki bu da maneviyatın ta kendisidir. Selma'nın mana zaafına Ayverdi, Aliye'yle tepki gösterir. Aliye, Selma'nın, gününü gün etme derdinden başka derdi olmayan, kof düşünceleri, maddi hazlarıyla yaşamını bir asalaktan farksız halde idame ettirmeye çalışan Doktor Hüsnü'nün “sırf dış görünüşüne bakarak” onunla evlenmesine tepki gösterir, burada bizzat Ayverdi devreye girer ve: “Yalnız, Doktor Hüsnü'deki mana kıtlığına karşı inkâr götürmez bir şekil ahengi vardı. Hüsnü güzel, cidden güzel adamdı. Demek ki Selma, bu yakışıklı adamın kaşına gözüne bakmaktan, ruhunun basit ve sevimsiz çehresine bakmaya vakit bulamamıştı... Kim bilir belki de Selma için Hüsnü bir idealdi ve Aliye'nin onda kusur olarak gördüğü taraflar arkadaşının telakkisine göre birer meziyetti.” (Ayverdi, 2010:74) diyerek mana noksanlığından duyduğu rahatsızlığı vurgular. İşte bu noksanlık; dahası yoksunluk Selma'yı “sade, dümdüz” kadına çevirmiştir. Esasında “sade, dümdüz” kadın, geçmişten gelen manevi birikimini her geçen gün tüketerek düzleşen, Müslüman-Türk kadınının Ayverdi'deki yeni adıdır.

Selma karakteri ile “düzleşen” Anadolu kadınındaki bazı eksik nitelikleri Ayverdi, Doktor Cevat Bey'in karısı Seniha ile gidermeye çalışır. Seniha'ya yüklenen “...bir çocuk kadar masum” (Ayverdi, 2010:245) sıfatının, farklı sayfalarda benzer cümlelerle tekrarlanması; bir olay sonrası, sinirlenen kocasını Seniha'nın, söz ve tavırlarıyla yatıştırıp sükûnete sevk eden itidalli hâli, Ayverdi'nin, çocukluğunda annesi üzerindeki gözlemleri neticesinde edindiği izlenimlerin izi gibi

durmaktadır. Yahut da Seniha, özlenen, istenen "ana" modelinin tamamlayıcı bir parçası, numunesi olarak kabul edilebilir.

SONUÇ

Samiha Ayverdi'nin, birçok türde yazdığı onlarca eserinin ortak yanı, bu eserlerin, onun davasının birer bildirisi, birer tebliğ vasıtası olmasıdır. Ayverdi'nin, romanında yer alan bir düşüncesine hatıratında, hikâyesinde, biyografilerinde, makale ve denemelerinde, hasılı bütün eserlerinde farklı biçimle; fakat aynı içerikle rastlamak mümkündür. Tüm eserlerinde beyan ettiği fikirlerine ise neredeyse hayatının her safhasında, fiiliyatında tesadüf edilebilir. Amaç, doğru bilineni anlatmak olduğundan, öyle söz oyunlarına, ince dil bilmecelerine yönelmemiş, sanat icra etme endişesi taşımamıştır. Bu durum onun eserlerinin tahlilini de kolaylaştırmıştır.

Ayverdi'nin, -yayımlanmasını istemediği ilk romanı "Aşk Budur"¹ü külliyyatına alınmadığı için- külliyyatının ilk eseri "Batmayan Gün"dür. Bu, "Batmayan Gün"ü, Ayverdi'nin yazın hayatında eserler bağlamında yeni yeni filizlenen edebî anlayışına sahne olması bakımından önemli kılar.

"Batmayan Gün" Ayverdi'nin ilk eserlerinden olmasına rağmen içerikte yer verilen "kadın karakterler" onun ilk kez ortaya koyduğu düşüncelerinin tezahürü değildir. Nitekim Ayverdi "Batmayan Gün"de onayladığı kadın tipinin ayrıntılı hatlarını sağlam bir fikrî geçmişin birikimiyle çizer.

Roman kadınına iki grupta toplamak mümkündür. Bu iki grubun tanınması için şu iki soru yeterlidir: Bir kadın neden yüceltilir ve bir kadını zillete düşüren nedir? Bu iki sorunun cevabını Ayverdi gerekçeleriyle ve teferruatıyla verir. Yücelttiği kadını gökyüzüne çıkarırken, ısrarla reddettiği kadın tipini yerin dibine geçirmekten çekinmez. Amaç, iki tip arasındaki uçurumu derinleştirerek, okurun idealize edilen kadına yönelmesini sağlamaktır.

Romanın iki zıt kutbundan birinde tasavvufî aşkla yanıp tutuşan, mana timsali kadın; diğesinde, geçmişine yüz çeviren, Batı'nın yaşam tarzına özenen maddeci, şekilci sosyete kadın yer almaktadır. Arada kalanları da iki grupta toplamak doğru olur. Aslında mazisi manaya dayanan; ancak giderek yozlaşan, "Anadolu Kadını" denebilecek tip, ilk grubu teşkil eder. İkinci grupta ise geçmiş, kültürü hakkında belli ölçüde şuurlu olmakla beraber, sosyetenin diğer yüzündeki maddeci, şekilci kadına pek de uzak değildir. Bunlardan farklı biçimde masumiyetin, temizliğin, sükûnetin en katıksız hallerini yansıtan bir kadın karakter daha vardır ki bu, Ayverdi'nin, özlemine duyduğu "ana"nın niteliklerini taşıyan kadındır.

Feminist söylemlere yer vermeyen ve bu argümanların dışında "kendine özgü kadın düşüncesi" ni daima öne çıkaran yazarın kadın meselesine karşı, duruşunun ne olduğunu "Zavallı Kadın" motifiyle tespit edebiliyoruz. Burada Ayverdi'nin, aşağılık arzular uğruna insanlığından çıkarılmış kadının içler acısı hâline karşı içten içe haykırışı söz konusudur; işte bu haykırışa zaman zaman feminist yazında da rastlamak mümkündür ki bu, iki farklı bakışın birleştiği noktaların da olduğunun tespiti adına dikkat çekicidir.

KAYNAKÇA

¹ "Batmayan Gün"ün "Takdim" bölümünde Aysel Yüksel, Ayverdi'nin, kendisine şifaden "Aşk Budur"un ikinci baskısının yapılmaması isteğinde bulunduğunu ifade etmektedir.

-
- AYVERDİ, Samiha (2010), *Batmayan Gün*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Samiha (2000), *Bir Dünyadan Bir Dünyaya*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Samiha (1998), *Hatıralarla Baş Başa*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Samiha (2003), *Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Samiha (1985), *Rahmet Kapısı*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı.
- DEĞİRMENCİOĞLU, Coşkun (2005), “Çağdaş Düşünce Hayatımızda Samiha Ayverdi”, *Kubbealtı Mecmuası*, Yıl: 34, Sayı: 2, İstanbul, s.41-52.
- ERİK, Nazik (1984), “Samiha Ayverdi ve İnsan”, *Türk Edebiyatı*, Sayı: 127, İstanbul.
- GÖZE, Hicran (2005), *Maveradan Gelen Ses*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı.
- KÖSE, Elifhan (2009), “Muhafazakar Bir Kadın Portresi Olarak Samiha Ayverdi: Muhafazakarlık Düşüncesinde Kadınlara İlişkin Bir Hat Çizebilmek” *Fe Dergi* 1/1 Ankara, s.11-20.
- MİYASOĞLU, Mustafa (1998), *Roman Düşüncesi ve Türk Romanı*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- UĞURU, Seyit Battal-Macit Balık (2008) “Nazlı Eray Öykülerinde Kentli Kadın Kimliği”, *VI. Uluslararası Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu*, İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir, s.442-459.
- YETİŞ, Kazım (1984), “Samiha Ayverdi’nin Hayatı ve Eserleri”, *Türk Edebiyatı*, Sayı: 127, İstanbul.
- YARDIM, Seval (2005), “Samiha Ayverdi’de Tasavvuf Düşüncesi Üzerine Tespitler”, *Kubbealtı Mecmuası*, Yıl: 34, Sayı: 2, İstanbul.